

RAMSAR KONVENSIYASINING 55 YILLIGI: O'RTA OSIYO MINTAQASIDA SUV-BOTQOQ YERLARNI MUHOFAZA QILISH YUTUQLARI, MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI

Teshaboyev Tolib Nizomiddin o'g'li¹, Xabibullayeva Mohlaroyim

Forxodali qizi¹, Ergashev Isomiddin Xamidjonovich²

¹Namangan davlat universiteti

²Pop milliy tabiat bog'I

Email: teshaboyevtolib@gmail.com

Annotatsiya; Mazkur maqolada xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan suv-botqoq yerlarni muhofaza qilishga qaratilgan Ramsar konvensiyasining 55 yillik faoliyati O'rta Osiyo mintaqasi misolida tahlil qilindi. Tadqiqotda mintaqadagi suv-botqoq ekotizimlarning ekologik ahamiyati, ularni muhofaza qilish borasida erishilgan yutuqlar hamda mavjud muammolar chuqur yoritiladi. Shuningdek, suv tanqisligi va iqlim o'zgarishi sharoitida suv-botqoq yerlarni saqlash va barqaror boshqarish istiqbollari ilmiy jihatdan baholanadi.

Kalit so'zlar; Ramsar konvensiyasi, suv-botqoq yerlar, O'rta Osiyo, biologik xilma-xillik, ekologik muhofaza, barqaror rivojlanish.

Kirish. Suv-botqoq yerlar tabiiy ekotizimlar ichida eng muhim va noyob hududlar hisoblanib, ular biologik xilma-xillikni saqlash, suv resurslarini tartibga solish hamda iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu ekotizimlarni muhofaza qilish zarurati xalqaro miqyosda tan olinib, 1971-yilda Ramsar shahrida "Xalqaro ahamiyatga ega suv-botqoq yerlar to'g'risida"gi konvensiya qabul qilingan. Ramsar konvensiyasi 55 yil davomida suv-botqoq yerlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish bo'yicha global hamkorlikni rivojlantirib kelmoqda.[1] O'rta Osiyo mintaqasi quruq iqlim sharoitiga ega bo'lishiga qaramay, ko'plab muhim suv-botqoq hududlarga ega bo'lib, ular mintaqaning ekologik barqarorligini ta'minlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuning bilan birga O'rta Osiyo mintaqasi suv tanqisligi yuqori bo'lgan hududlardan biri bo'lib, bu yerda joylashgan suv-botqoq yerlar iqlim o'zgarishiga nisbatan ayniqsa sezgir hisoblanadi. Amudaryo va Sirdaryo havzalarida suv oqimining kamayishi, Orol dengizi inqirozi, cho'llanish jarayonlarining kuchayishi mintaqadagi suv-botqoq ekotizimlarning keskin qisqarishiga olib kelmoqda. Ushbu holat Ramsar konvensiyasi doirasida belgilangan majburiyatlarni amalga oshirish va ularning samaradorligini baholash zaruratini yanada oshirmoqda. O'zbekiston Respublikasining tabiiy muhitini muhofaza qilish bo'yicha olib borilayotgan siyosat suv-botqoq yerlarni asrab-avaylash va barqaror boshqarish yo'nalishida ham o'z aksini topmoqda. Ramsar konvensiyasi doirasida O'zbekistonning bir qator suv-botqoq hududlari «Xalqaro ahamiyatga ega suvli-botqoqli yerlar» ro'yxatiga kirgan bo'lib, bu ularning ekologik muhimligini xalqaro miqyosdan olishdemakdir[2]. Hozirgi kunda O'zbekistonning bu ro'yxatga kiritilgan jami besh tabiiy obekti mavjud bo'lib, ularning umumiy maydoni yuzlab minglab hektarni tashkil etadi. Dengizko'1- O'zbekistonning Ramsar ro'yxatiga kiritilgan ilk suv-botqoq hududi bo'lib, u 2001-yilda xalqaro miqyosda e'tirof etilgan. So'ngra Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi 2008-yilda ushbu ro'yxatga qo'shildi, bu hudud o'zining keng ko'lamli suv havzalari va qushlar migratsiya yo'li bilan mashhur. Shuningdek, To'dako'1 va Quyimozor suv omborlari ham 2020-yilda Ramsar obektlari sifatida belgilangan, bu joylar ham mahalliy biologik xilma-xillik hamda suv resurslarini samarali boshqarish uchun muhimdir[3]. So'nggi yillarda O'zbekistonning yana ikki obekti - Sudochye ko'llar tizimi va Zhylytyrbas ko'li ham Ramsar ro'yxatiga kiritildi. Sudochye ko'llar tizimi dastlab Aral dengizining qo'ltig'i bo'lgan, hozir esa yagona bo'lib qolgan suv havzalari tizimi sifatida qushlar va boshqa jonivorlar uchun muhim yashash hududi hisoblanadi, u 2023-yilda xalqaro ahamiyatga ega hudud deb tan olindi[4]. Zhylytyrbas ko'li esa Karakalpakiston hududida joylashgan bo'lib, u ham Aral dengizining sobiq qo'ltig'i bo'lgan joylardan biri sifatida tabiatning tiklanish jarayonida muhim rol o'ynaydi va 2024-yilda Ramsar ro'yxatiga qo'shilgan. Dolzarblik. Bugungi kunda O'rta Osiyoda suv tanqisligi, iqlim o'zgarishi va

antropogen bosimning kuchayishi suv-botqoq yerlarning qisqarishiga olib kelmoqda. Shu sababli Ramsar konvensiyasi doirasida ushbu hududlarni muhofaza qilish masalasini tahlil qilish ekologik jihatdan nihoyatda dolzarbdir[5].

Natija va muhokamalar

Tadqiqot natijalari Ramsar konvensiyasining O'rta Osiyo mintaqasida suv-botqoq yerlarni muhofaza qilishda muhim xalqaro mexanizm ekanini tasdiqlaydi. So'nggi yillarda mintaqada Ramsar ro'yxatiga kiritilgan hududlar sonining ortishi, muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar kengayishi hamda ayrim suv qushlari va hayvonlari populyatsiyasining nisbatan barqarorlashuvi ijobiy natija sifatida baholanadi.

Biroq diskussiya jarayonida suv-botqoq yerlarning degradatsiyasi hali ham dolzarb muammo ekanligi aniqlandi. Iqlim o'zgarishi, suv resurslarining tartibsiz boshqarilishi, qishloq xo'jaligida suvdan ortiqcha foydalanish va antropogen bosim ekologik muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada, suv-botqoq ekotizimlarning qisqarishi qushlar va boshqa suvga bog'liq organizmlarning tarqalishi hamda yashash muhitini cheklamoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Ramsar konvensiyasi doirasidagi majburiyatlarni samarali amalga oshirish uchun mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish, ilmiy monitoringni tizimlashtirish va mahalliy jamoalarning faol ishtirokini ta'minlash zarur. Ushbu chora-tadbirlar suv-botqoq yerlarning barqaror muhofazasini ta'minlash hamda biologik xilma-xillikni uzoq muddat saqlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Ramsar konvensiyasi O'rta Osiyo mintaqasida suv-botqoq yerlarni muhofaza qilishda muhim xalqaro mexanizm bo'lib xizmat qilmoqda. Kelgusida mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish va barqaror boshqaruv choralarini amalga oshirish suv-botqoq yerlarni saqlashning asosiy omili bo'lib qoladi. O'zbekistonning Ramsar ro'yxatidagi suv-botqoq hududlari nafaqat biologik xilma-xillikni saqlash, balki ko'plab qushlar turlari uchun muhim migratsiya va yashash maskani hisoblanadi. Suv resurslarining kamayishi, iqlim o'zgarishi va antropogen bosim bu

hududlarning barqarorligiga tahdid solmoqda. Shu bois, ularni muhofaza qilishda ilmiy asoslangan boshqaruv, muntazam ekologik monitoring va mahalliy aholining faol ishtiroki zarurdir. Transchegaraviy hamkorlik, ekologik ta'lim va atrof-muhitni asrab-avaylashga qaratilgan amaliy chora-tadbirlar orqali suv-botqoq hududlar va u yerda yashovchi qushlar hamda boshqa jonivorlar uchun barqaror yashash sharoitlarini ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ramsar Convention Secretariat. The Ramsar Convention on Wetlands: An Introduction. Gland, Switzerland, 2016.
2. Ramsar Convention Secretariat. Global Wetland Outlook: State of the World's Wetlands and their Services to People. Gland, 2018.
3. Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: Wetlands and Water. Washington DC: World Resources Institute, 2005.
4. Junk, W.J., An, S., Finlayson, C.M. et al. Current state of knowledge regarding the world's wetlands and their future under global climate change. Aquatic Sciences, 2013.
5. Davidson, N.C. How much wetland has the world lost? Long-term and recent trends in global wetland area. Marine and Freshwater Research, 2014.
6. Finlayson, C.M., D'Cruz, R. Inland Water Systems of Central Asia. Colombo: International Water Management Institute (IWMI), 2005.
7. UNEP. Wetlands and Climate Change: The Role of Wetlands in Climate Adaptation and Mitigation. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi. Suv-botqoq yerlarni muhofaza qilish bo'yicha milliy strategiya. Toshkent, 2020.